

Medkulturnost in avtoetnografski diskurz v romanu Lojzeta Kovačiča *Otroške stvari*

Martina Potisk*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09-31Kovačič L.

Martina Potisk: Medkulturnost in avtoetnografski diskurz v romanu Lojzeta Kovačiča *Otroške stvari*. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 2–3, str. 130–152

Osrednji namen pričujočega članka je na podlagi sodobne humanistične paradigme medkulturnosti in pripovednoteoretske refleksije ugotoviti, ali je mogoče v zvezi z najrazvidnejšimi konkretizacijami medkulturnosti v romanu Lojzeta Kovačiča *Otroške stvari* (2003) govoriti o avtoetnografski pripovedni praksi. Članek najprej kritično predstavi problematiko in položaj avtoetnografskega diskurza in avtoetnografije v družboslovju, humanistki in literarni vedi, nato pa s kombiniranim metodološko-teoretičnim pristopom postopoma opomenja konstitutivne »kategorije« *autós, éthnos* in *gráphein*. Na tej osnovi poteka sestavljena besedilna analiza romana, v ospredje pa je postavljeno kvalitativno razkrivanje posebnega avtoetnografskega ustroja pripovedi, ki služi detajlni umetniški izostritvi pisateljeve medkulturne bivanjske izkušnje.

Gljučne besede: Lojze Kovačič, *Otroške stvari*, avtoetnografski diskurz, pripovedna identiteta, medkulturnost

* Martina Potisk, doktorska študentka sodobne slovenske književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, Mali Beograd 16, 2342 Ruše, Slovenija, martina.potisk@gmail.com

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09-31Kovačič L.

Martina Potisk: Interculturality and the Autoethnographic Discourse in the Novel *Otroške stvari* by Lojze Kovačič. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 2–3, pp. 130–152

The central aim of this article is to determine the possibility to, in connection with the most evident concretisations of interculturality, say that the novel *Otroške stvari* (2003) by Lojze Kovačič is an autographic narrative practice. The article first of all critically presents the problematics and the situation of the autoethnographic discourse and of the autoethnography in the social sciences, humanities and literary science. Afterwards it uses a combined methodological and theoretical approach and it defines the constitutive “categories” *autós*, *éthnos* and *gráphein*. On this basis the text analysis of the novel is executed. The qualitative revelation of the special autoethnographic structure of the narrative is emphasised and is then used for a detailed artistic sharpening of the writer’s intercultural life experience.

Key words: Lojze Kovačič, *Otroške stvari*, autoethnographic discourse, narrative identity, interculturality

UVOD

O spominskem, izkustvenem in sociohistoričnem značaju svojega pisanja je Lojze Kovačič kritično razmišljal predvsem v esejističnih odlomkih in intervjujih. Začenši z daljšim esejem *Delavnica: Šola pisanja* (1974) in dobro desetletje nastajajočo esejistično zbirko *Literatura in življenje* (1999) se je premišljeno loteval vprašanj o znotrajliterarnem razmerju med avtorjem in pripovedovalcem, nezanesljivosti avtoreferencialnega pričevanja, spremenljivi meji samozavedanja in posameznikovi ujetosti v družbeni »prostorčas« (prim. Koron in Leben 2011: 10). Najočitnejša stalnica njegovega literarnega ustvarjanja je intimna avtobiografska zgodba, poudarjena skozi minuciozno in umetniško dovršeno predstavljanje družinske migracije v luči otroške izkušnje.

Posamezni dogodki od Kovačičevega rojstva v Baslu do leta 1939, ko se je še ne enajstleten z družino preselil v očetovo domovino Slovenijo, so literarno uzrti v marsikaterem njegovem književnem besedilu (prim. Glušič 2002: 147–162, Koron 2008: 7–21, Koron 2011: 35–39, Koron 2014: 206–218, Zadavec 2002: 176–179). Opaziti je, da jih na vsebinsko-zgradbeni osi povezuje živahen medbesedilni dialog, ki ga lahko spremljamo že od pisateljevega prvega daljšega pripovednega besedila *Deček in smrt* (1968), prek njegovega prvega odmevnejšega avtobiografskega romana *Resničnost* (1972), do najcelovitejšega in najobsežnejšega kronikalnega romana *Prišleki* (1984–1985), pa še dlje, celo do posthumno izdanega in s kresnikom

nagrajenega romana *Otroške stvari*. Slednji je pretresljiva prvoosebna pripoved z monološko govorno strukturo in fragmentarnim dogajalnim tokom, ki temelji na dramatičnem stiku med *tedaj* – trenutkom doživljanja in *zdaj* – trenutkom pripovedovanja, kakor ga odmerja sedaj že odrasel avtobiografski pripovedovalec (tudi protagonist). Zaradi njegovega spontanega sestopanja na intelektualni nivo otroka, ki mukoma ponotranja medkulturno identiteto družine, je v pripovedi še posebej poudarjena prelomnost spominsko obujenega otroškega doživljanja. O še eni romaneskni obeležitvi otroštva v povezavi z izmuzljivim razmerjem med fikcijo, fakti, resnico in resničnostjo se je Kovačič na široko razgovoril v avtorefleksivnem spremnem spisu k omenjenemu romanu, ki mimogrede odpravlja še zadnje dvome o njegovem avtobiografskem ustroju: »Tisti redki, ki so kdaj prebrali katero mojih knjig kot ocenjevalci ali preprosto samo kot bralci, bodo tudi v *Otroških stvareh* naleteli ne samo na epizode, ki sem jih kdaj opisal, ampak tudi na osebe, člane iste družine, ki nastopajo v njih. Tega ni mogoče zanikati, kot tudi ni mogoče ovreči, da čas izlušči iz slehernega med nami nekoga drugega, kakršen se nam je zapisal v spominu.« (Kovačič 2003: 326)

Podrobnejši pregled celotnega Kovačičevega proznega opusa bi bil za pričujoči članek prevelik zalogaj, zato se bomo v nadaljevanju osredinili le na njegov avtobiografski roman *Otroške stvari* (2003). K tej odločitvi je med drugim pripomoglo spoznanje, da ravno bralca *Otroških stvari* najneposredneje pričaka objektivizirana prepletenost med pripovedujočo/pripovedovano subjektiviteto, upovedeno medkulturno »resničnostjo« in avtobiografsko pripovedno perspektivo, kar sicer močno spominja na eno od bistvenih značilnosti avtoetnografske pripovedne pisave. O tem se v slovenski literarni vedi še ni razpravljalo, zato nameravamo prek interdisciplinarnega metodološko-teoretskega pristopa, ki bo združeval humanistično paradigmo medkulturnosti in sodobnejše pripovednoteoretske refleksije, formalno opredeliti najpomembnejše lastnosti avtoetnografske pripovedne prakse in jih tudi interpretacijsko izrabiti kot poglobitve iztočnice v analitičnem pretresu *Otroških stvari*. Zanimalo nas bo zlasti, kakšne so izvirne avtorske konkretizacije medkulturnosti in kako jih v omenjenem romanu uresničuje avtoetnografska pripovedna pisava glede na svojo zvrstno strukturo, pripovedne strategije, tematiko, kompozicijske zasuke in jezikovnostilne poudarke.

Preden se lotimo ugotavljanja, zakaj avtoetnografsko pripovedovanje sploh služi verodostojnemu predstavljanju pisateljve intimne življenjske zgodbe na ozadju zunajliterarne medkulturne izkušnje, naj očrtamo

položaj in pomenski obseg avtoetnografskega diskurza in avtoetnografije v družboslovju, humanistiki in literarni vedi. Šele tako bo nadaljnja kvalitativna obravnava romana dobila relevantno teoretsko osnovo.

AVTOETNOGRAFSKI DISKURZ IN AVTOETNOGRAFIJA

Pojem *avtoetnografski diskurz*, ki je omenjen že v glavnem naslovu pričujoče razprave, se je v preteklih štirih desetletjih glede na diskurzivni značaj avtoetnografskega pričevanja dokončno uveljavil kot alternativna oznaka za polliterarno *avtoetnografijo*. Po analogiji z avtobiografijo se je izraz avtoetnografija izoblikoval v izvirni združitvi starogrških besed – pridevnika *autós* (svoj, pogojno tudi sebstvo), samostalnika *éthnos* (etnija, tudi narod) in glagola *gráphein* (pisati ali opisovati). Ustvaril ga je ameriški antropolog Karl Heider v kvalitativni študiji primera z naslovom *Dani Auto-Ethnography* (1975). Heiderjev neologizem se je v glavnem nanašal na pričevanjsko, skrajno individualizirano predstavljanje novogvinejske kulture, kar je bilo do določene mere sicer enako klasični etnološki refleksiji, le da sta bili do tedaj ločeni perspektivi raziskovalca (izpraševalca/opazovalca) in informatorja sedaj prvič prepleteni v pripovedujočem subjektu, ki je primerjalno prikazoval svoje življenje v razmerju do neke tujekulturne realnosti. Leta 1979 se je metodološka »praksa« avtoetnografije formalno opredelila in v znanstveni diskurz dokončno umestila z analitično študijo Davida Hayana *Auto-Ethnography: Paradigms, Problems and Prospects*. Hayanova definicija avtoetnografije je razvidneje polemizirala s Heiderjevo epistemološko vrzeljo, pri čemer je poudarjala absolutno premoč »kategorije« *autós*, s katero je bila pojmovana potujitvena sposobnost raziskovalca, da z emotivnimi in subjektivnimi komentarji podkrepi avtentičnost informatorjevega poročanja. Za razliko od Heiderjeve nekoliko presplošne teoretske percepcije je David Hayano skušal natančneje opredeliti raziskovalčevo vlogo v avtoetnografski raziskavi: »Najočitnejši potenciali raziskovalčevega prakticiranja avtoetnografije v humanistični znanosti so: (1) interdisciplinarni preplet konceptov in teorij; (2) etična izraba človeških osebkov kot podatkovnih virov; (3) pristna prvoosebna izkušnja – ena od možnosti verodostojnega ozaveščanja o kulturni raznolikosti in kolektivni samopodobi obrobne populacije; (4) metodološka inovativnost in kontinuirani razvoj empiričnih raziskovalnih strategij.« (Hayano 1979: 103)

Sedanjo idejno podobo je avtoetnografija dobila v novejši antropologiji. Teoretiki Clifford Geertz, James Clifford, George Marcus, Michael Taussig, Michael M. Fisher in Deborah R. Danahay so jo od osemdesetih let dvajsetega stoletja umeščali med naslednje pričevanjske prakse: »naravno« antropologijo (informatore opisuje svoje življenje znotraj neke kulturne/etnične skupnosti), etnično avtobiografijo (informatore predstavlja zgodovinski in trenutni položaj etnične manjšine) in avtobiografsko etnografijo (raziskovalec postane prvoosebni poročevalec opazovane kulturne skupnosti) (Watson 2001: 83). V tem kontekstu izraz avtoetnografija ponazarja avtentificirano, dokumentarno in historiografsko različico antropološke raziskave, ki osrednjo pozornost namenja informatorju in njegovemu subverzivnemu sprevačanju iz pasivnega predmeta preučevanja v glavnega akterja empirične študije. Ker se izbrani pripadnik določene kulturne združbe samoosmišljujoče opazuje, presoja in vrednoti v luči tujega, navadno raziskovalčevega kulturnega zaledja, se poleg tega še zdi, kakor da pripoveduje o nekem *drugem človeku*.

AVTOETNOGRAFIJA IN LITERARNA VEDA

V literarni vedi so se povečana prizadevanja za teoretsko normiranje avtoetnografije porodila šele v poznih devetdesetih letih s »prevratniškim« kritičizmom Françoisa Lionneteta in Mary Louise Pratt. Raziskovalca sta ločeno analizirala postkolonialne pripovedi Fernanda Ortiza, Zore N. Hourston, Maryse Condé in Rigoberte Menchú, pri čemer sta prek geolingvistične karakterizacije hispaniziranega afrokubanskega pripovedovalca razkrivala fragmentarno, nestabilno, ambivalentno, multikulturno in hibridizirano identiteto avtoetnografije. Označila sta jo za protislovno pripovedno prakso (angl. *counter-narrative*) in jo namesto z žanrom po analogiji z Lejeunevo idejo o tričlenem ustroju avtobiografije definirala s sinekdohičnim razmerjem med pisateljem, pripovedovalcem, ki je obenem tudi protagonist in pisatelj »dvojniki«, ter zunajliterarno realnostjo (Pratt 1996: 57–72). Po Lionnetu in Pratt je namreč za avtoetnografsko pripovedno prakso še posebej značilno, da njen pripovedovalec/protagonist ni le strukturni nosilec diskontinuirane pripovedne identitete, temveč je obenem tudi kognitivno-historistični označevalec medkulturne družbene stvarnosti.

Literarnovedna koncepcija avtoetnografije se je zaradi meddisciplinarnega soobstoja različnih teoretskih pogledov ob koncu devetdesetih let

dvajsetega stoletja sprevrgla v neenotno množico definicij. Še več, znašla se je celo v samem jedru terminološkega pluralizma, kjer so njen pomenski obseg povsem zrelativizirali izrazi, kot so avtoetnografsko dejanje (Mary L. Pratt), avtoetnografska perspektiva (Deborah Reed Danahay), avtoetnografska pisava (Norman K. Denzin), avtoetnografski žanr (Phillipe Lejeune) itn. Šele na prelomu tisočletja se je sodobna literarna teorija (Kaplan 1992, Krupat 1991, Goldman 1996, Visweswaran 1994, Watson 2001, Kamboureli 2008) poenotila v tezi, da avtoetnografski diskurz sestoji iz množstva diskurzov na področju avtoetnografije oziroma, natančneje, avtoetnografske pripovedne prakse, ki večinoma še zmeraj sledi polliterarni avtobiografski tekstualizaciji življenjskih zgodb, vendar se od nje že suvereno osamosvaja in postaja literarno zaokrožen medkulturni »življenjepis« (angl. *intercultural life-writing*).

Če se avtobiografija ravna po načelu *jaz pišem svoje življenje* (Zlatar Violić 2011: 29), je nesojeno vodilo avtoetnografije *jaz pišem svojo medkulturno identiteto*. Slednja nastaja v intersubjektivnem trčenju »jaza« in »kulturno drugega«, tako imenovanem medkulturnem dialogu, ki predpostavlja, da se doživljajoči jaz avtonomno konstituira šele v dialoškem odnosu do kulturno drugega subjekta ali do kulturne drugosti v samem sebi. Neologistični fenomen medkulturnosti in medkulturna paradigma drugosti sta sicer snovno-tematski stalnici avtoetnografske pripovedne prakse, ki v glavnem služi »verodostojnemu samopredstavljanju družbenih odrinjencev na ozadju njihovega notranjega dialoga z večinsko družbeno-kulturno zavestjo« (Chang 2008: 43).

Avtoetnografsko literaturo »notranje strukturira predvsem pripovedovalčevo/avtorjevo 'potujevanje' med sebstvom in drugostjo, lastnim in tujim, intimnim in javnim, individualnim in kolektivnim« (Ellis in Bochner 2000: 739). Zaradi prvoosebne rekonstrukcije doživljajočega sebstva v razmerju do tujekulturne »resničnosti« je bralec avtoetnografske literature praviloma postavljen pred trčenje dveh ali več subjektov, ki imajo svojo distinktivno kulturno zavest. V tem pogledu je avtoetnografski pripovedovalec/pričevalec nekakšen vezni člen med različnimi kulturami in/ali različnimi ravninami iste kulture, avtoetnografsko pričevanje pa njegova pripovedna praksa, s katero se loteva premagovanja vsakodnevne tujosti (Massi in Harrison 2013: 260).

Znanstvena stroka nadalje razdeljuje avtoetnografsko literaturo na avtoetnografije in literarne avtoetnografije (Ellis in Bochner 2000: 740). Slednje formalno določa šele delež fikcije v samem besedilu oziroma, če smo natančnejši, znotrajbesedilno razmerje med izmišljenim in faktičnim,

fikcijo in nefikcijo, neresničnim in resničnim. Ker semantično soodnosni izrazi fikcija, fikcijskost in njima ožja fiktivnost označujejo domišljijiski oziroma izmišljeni značaj znotrajbesedilne stvarnosti (Koron 2011: 38), se literarne avtoetnografije s svojo mero fikcijskosti čedalje bolj odmikajo od resničnosti in se istočasno iznajdevajo v neresničnem fikcijskem diskurzu. Njihovo znotrajbesedilno literarnost, sicer osrednjo entiteto literarnih besedil, že od dekonstrukcijske struje dalje ob zgodbotvorju in besednih figurah soustvarja ravno fikcijskost (Juvan 2000: 30). Konvencionalne kazalke fikcijskosti in zatorej znotrajbesedilne literarnosti v literarnih besedilih so zlasti naslednje: besedilne (medbesedilni sklici, retorični in tuji diskurz), obbesedilne (naslovi, žanrske oznake, bralna napotila, avtorjeve opombe), kontekstualne (intervjuji, kritiške recenzije), jezikovne ali parajezikovne (jezikovnostilna neskladja, neobičajna raba narekovajev, verzalk ali kurzive) in formalno-estetske (ahistorična drža, referenčna funkcija, komunikacijsko dejanje). Praviloma jih imenujemo fikcijski oziroma avtentifikacijski signali (Koron 2011: 45) s skorajda ničto denotativno vrednostjo, ki načeloma nimajo enoumne nanašalnice v zunajbesedilni stvarnosti. A ker so dejansko dokaj abstraktni, mejni in univerzalni, velja omeniti še dodatne, nekoliko ožje formalne kazalke literarnih avtoetnografij. Mednje uvrščamo večjo navidezno naključnost in dramatičnost dejanj, asociativni miselni tok, esejistične in meditativne ekskurze, aditivno sosledje dejanj in zvečine sintetično, mestoma nelinearno kavzalno-časovno ustrojenost dejanj, nezanesljivost narativne subjektivitete in, kar je najnujnejše, izvirno avtorsko avtorefleksivno in avtotematsko izrazitev medkulturne, multikulturne, transnacionalne življenjske zgodbe (Watson 2001: 84).

Fikcijskost, ki je značilna sestavina literarnosti in ključni dejavnik razvrščanja, nenazadnje souravnava namen in notranjo strukturo avtoetnografij. Za razliko od avtoetnografij, ki odločneje referirajo na objektivna etnografska dejstva, realno obstoječe osebe, kraje ali dejanja, so literarne avtoetnografije le simulakri resničnosti v smislu družbeno zajamčenih modelov medkulturnosti. Četudi učinkovito, z zgoščeno dogodkovnostjo evocirajo medkulturno stvarnost in ustvarjajo vtis zunajbesedilnih referenc, literarne avtoetnografije nikoli niso namenoma dokumentarne, didaktične ali informativne; navadno so namreč osredinjene na subjektov notranji svet, analitsko moč samodojemanja in skozi njeno uresničevana medkulturna občutja (Watson 2001: 83–86). Zato se od avtoetnografij razlikujejo tudi v umetniško dovršenem in živahnem narativnem udejanjanju, s čimer le še utrjujejo doživljajsko nestabilnost, enkratnost in subjektivnost

svoje fikcijske značajnosti. Posamezna doživetja v literarnih avtoetnografijah namreč niso niti čezmerno revidirana niti izločena ali skrčena, kakršne zasledimo v avtoetnografijah z nestremljivo notranjo strukturo in inkoherentnim nizom dejanj, namenjenim izključno verodostojnemu zadoščanju resničnosti.

Sklenemo lahko, da *literarna avtoetnografija* označuje razvidneje fikcionalizirano prvoosebno pripoved z močnim kulturološkim, psihološkim, sociološkim ali ideološkim interpretacijskim nabojem. Njeno zamejevanje se odvija na sredi med fikcijo, fakti in resnico, realnostjo oziroma resničnostjo, ki je ne nazadnje vselej fluidna, zmeraj znova odvisna od intersubjektivnega dejanja branja in družbeno-historične ozaveščenosti bralca. Zato je osrednji cilj zanimanja zlasti metateoretičnih diskusij in načeloma ne same bralne dejavnosti.

Nadalje obvelja, da literarni avtoetnografiji nadrejena izraza *avtoetnografski diskurz* in *avtoetnografija* v smislu *avtoetnografske pripovedne prakse* še dandanes zaobjemata bodisi kvalitativno metodologijo etnologije, antropologije ali migracijskih študij bodisi novejšo zvrst/podzvrst avtobiografskega pisanja, ki izrecneje obravnava pisateljevo medkulturno življenjsko izkušnjo. Zaradi svoje »univerzalnosti« se avtoetnografski diskurz hkrati potrjuje kot mejen, sinkretičen in trasgresiven pojav, ki se nahaja na presečišču sociologije, filozofije, psihoanalize, etnologije, kulturne antropologije, postkolonialnih in feminističnih teorij, literarne vede in medkulturne humanistične paradigme.

AVTOETNOGRAFSKI DISKURZ IN IZVIRNA AVTORSKA IZRAZITEV MEDKULTURNOSTI V KOVAČIČEVEM ROMANU *OTROŠKE STVARI*

V prejšnjih poglavjih smo med drugim ugotovili, da avtoetnografski diskurz in avtoetnografijo v etimološkem in semantičnem smislu izgraja trojica *autós – éthnos – gráphein*. Posledično bomo avtoetnografski značaj Kovačičevega romana utemeljevali postopoma, skozi troje interpretativnih poglavij, ki bodo obravnavala (1) pripovedovalčevo/avtorjevo sebstvenost (*autós*), (2) medkulturno drugost (*éthnos*) in (3) pripovedno pisavo (*gráphein*). Sicer se vse tri avtoetnografske »kategorije« na več mestih stikajo ali celo prekrivajo, zato bodisi vsaka posebej bodisi skupaj pripomorejo k učinkovitejšemu strukturnemu in/ali vsebinskemu delovanju avtoetnografske pripovedne pisave. Za praktični prikaz posamezne izmed njih bodo v nadaljevanju uporabljeni zgledi izvirnih avtorskih konkretnih

zacij medkulturnosti iz Kovačičevega avtobiografskega romana *Otroške stvari*.

Autós ali subjektivno doživljanje medkulturne vmesnosti

V prvem interpretacijskem poglavju se bomo v večji meri naslonili na naratološko usmerjene razmisleke o Kovačičevem romanu *Otroške stvari*, saj je osrednja pozornost namenjena pripovedovalčevemu/avtorjevemu samozavedanju, samoprepoznavanju, samopredstavljanju in samoosmišljanju. Na intimnejšo, subjektivizirano razsežnost avtoetnografskega diskurza pravzaprav opozarja že grška predpona *autós* (lat. *ipse*), ki s pomenom 'sebstvenost' oziroma 'istovetnost' nakazuje na avtoetnografovo kognitivno sposobnost spominjanja in izkustvenega pripovedovanja oziroma pripovednega prilagajanja preteklih dogodkov in doživetij sedanjemu trenutku (Hayler 2012: 19). Osrednja naloga avtoetnografskega pripovedovalca pričevalca je namreč večinoma retrospektivno samoopazovanje lastnega bivanja v medkulturni družbeni in/ali historični realnosti, pri čemer se pričevalčeva notranja enovitost radikalno destabilizira že zaradi avtorefleksivnega kroženja med hermenevtičnimi entitetami »samega sebe«, »svojesti« in »drugosti« oziroma »drugosti v samem sebi« (Richardson 2000: 512). Diskurzivno aktualizirana teza, da »sebstvenosti samega sebe nikakor ni moč misliti brez kulturne drugosti« (Ricoeur 2011: 13), pa generično sovпада s fenomenološko-hermenevtično postavko, po kateri se subjektov sebstveni potencial medkulturno osmišlja šele v dialoškem vmesju »prostor-časa« (Komel 2002: 98–99), nekakšnem »godišču« svojega zgodovinsko in geografsko določljivega komuniciranja z večkulturnim horizontom sveta.

Kakor v *Prišlekih* se tudi v *Otroških stvarih* Kovačičeva razmišljujoča subjektiviteta pripovedno samokonstituira, prepozna in reflektira skozi t. i. dvojno notranje žariščenje (gl. Genette 1988: 209), tj. istočasno prisotnost subjektiviziranega protagonista in zgolj navidez objektiviziranega pripovedovalca. Opaziti je namreč, da pripovedovalčev položaj v romanu pripade osamljenemu »glasu« postaranega izseljenca, ki še posebej doživeto popisuje svojo/avtorjevo medkulturno življenjsko zgodbo iz otroštva, zaradi česar deluje kot Kovačičev kognitivno-psihološki »dvojniki« oziroma fiktivni alter ego. Medtem ko se neučakano žarišči skozi po svoji podobi ustvarjen otroški »jaz«, pa se v sintetičnem teku fabule namenoma nakopičijo metadiskurzivne prolepse, ki posredno pritrjujejo avtoetnografskemu

načelu, da je »sebstvo proizvod medkulturnega doživljajskega zgodbarstva« (Watson 2001: 83): »Sam sem v isti sapi izklepetal začetek in konec določene situacije in tega mi je najmanj žal. Želel sem, da določeno čustveno ali miselno stanje, ki se je ravnokar porodilo, zaplombiram v današnjem trenutku.« (Kovačič 2003: 327)

Kovačičev otroški lik v pripovedi fascinira kot edina časovno oddaljena glediščna točka, ki pripovedovalcu – nekdanjemu »prišleku« iz Basla – omogoča, da povratno skrene iz sedanjega trenutka zato, da bi samokritično opazoval drugost samega sebe. Lik notranje negotovega dečka je umetniško izoblikovan prek empatičnega nizanja bodisi pretresujočih vtisov iz njegovega zunanjega in/ali širšega osebnega sveta bodisi portretnih refleksij in avtorefleksij ali pa s kombinirano sopostavitvijo obojega. Za Kovačičevo realistično odslikavo težke družinske situacije je nadalje značilna izjemno dosledna opisnost, s katero ni obeležen le medkulturni dogajalni prostor, temveč tudi protagonistov čustveni odziv nanj. Avtobiografovo minuciozno dokumentiranje življenjskega kroženja med dvema narodoma, kulturama in jezikom v enem od komunikativnejših prizorov dokončno razkrije hibridno, fragmentarno subjektiviteto, ki sicer izvira iz dečkove nezmožnosti notranjega čutenja nerazumljive slovenske govornice, udejanja pa se šele v njegovi/pripovedovalčevi odraslosti: »Ampak oče je začel spodaj brundati in prepeval je, ko se je pobiral z brega ... 'Gor čez izaro, gor čez gmajnico, kjer je dragi dom z mojo zibelko' ... in vsi pred hišo so povzeli pesem za njim in mu naredili prostor za kamnito mizo. Ta pesem je bila zelo žalostna, tudi mami je bil napev blizu, naučil sem jo, kot sem se naučil vseh pesmi, ki so jih peli, ker njihovega narečja nisem razumel, in ko sem jo pel, sem zmeraj mislil na Basel, na Elizabethplatz, na svojo košaro v rjavi sobi. Edino na ta način sem se naučil jezika, ki ga nikoli nisem slišal v sebi. [...] Bi se duh počutil udobneje, če bi ostal pri prvem jeziku? Žal je prepozno, da bi se preoblekel, pa tudi nikoli ne bi mogel izstopiti iz svoje razdvojenosti.« (Kovačič 2003: 260–262)

Ob znotrajtekstualni podvojitvi avtobiografovega jaza na pripovedujočo in pripovedovano subjektiviteto se v *Otroških stvarih* eksplicitneje nakazuje še eden, le da tokrat razmeroma bolj avtoetnografsko izpeljan lom sebstva. V bistvu gre za medkulturno pretakanje njegovih relacijskih registrov, medtem ko pripovedovalčev odrasli jaz, kakršen se kažem drugemu in mislim sebe, svojo samoosmišljevalno pozicijo najde v (iz)mišljenem drugem jazu, ki šele izkuša nenadejanost notranjega pretresa ob prvem stiku s tujevrstnim (slovenskim) drugim. Tako se pred bralcem zgosti zanimivo in obenem precej žalostno izkustvo medkulturnega »praga«; neuresničljiva

fantazma tujega sveta, ki je dečka nekdam mamil s svojim vznemirljivim, neznanim in eksotičnim nadihom, se namreč onstran baselske domačnosti spremeni v ambivalentno razpoložensko panoramo globoke razočaranosti in neizbežnega samoodtujenja: »Medtem ko je [oče, op. M. P.] šival ali odpiral in izbiral iz svoje velike pletene skrinje ostanke kož in brundal, sem ga spraševal o njegovi deželi [Sloveniji, op. M. P.]. Želel sem si, da pridemo čimprej tja. Poslušal sem odgovore in si na okensko zaveso sproti risal prizore in barve vroče Afrike, ki je obstajala na svetu, to je na spodnjem koncu s platnom ojačanega zemljevida.« (Kovačič 2003: 65)

»Mejo med tujino in očetovo deželo sem na svojo jezo prespal. Predeli med mejami ene in druge dežele so kot na zemljevidu drugačne barve, ker pred ali za njimi živijo povsem drugi ljudje, z drugim jezikom, oblekami, navadami, jedmi. So kot grom in blisk, sem si predstavljal, ki prodre skozi zid, za katerim je zrak in drugo pleme.« (Kovačič 2003: 223–234)

Doživljajsko pristnost pripovedi Kovačič podkrepi z zanj značilno romaneskno atmosfero, ki temelji na premišljenem povezovanju nezanesljivega toka misli z močno okrnjenimi dialogi in zelo preciznim pripovednim razgledovanjem po dečkovih občutjih, razmišljanjih in sanjarjenjih. Do neke mere otroško-odrasla dihotomija pripovedi se še dodatno pogloblja zaradi pripovedovalčevega čustvenega distanciranja do spominsko obujenega okolja, predmetnosti in dogodkovnosti. Še posebej pomenljiv je medkulturni prikaz skrajno razosebljajočega »sebstvenega samoodtega, ki se dogodi v trenutku nenadne soočitve z lastnim otroštvom« (Waldenfels 1998: 65), torej ravno tedaj, ko odrasla pripovedna subjektiviteta namenoma transcendirata samo sebe skozi nejeverno in diskriminatorno miselnost slovenskih otrok: »[M]edtem ko so bili slap Savice, Triglav, Bled, Gozd Martuljk, Skaručna, Ptujška gora, Škocjanska jama, kamor so hodili sošolci povsem samoumevno na počitnice ali samo nedeljske izlete, zame neznan, skoraj sveti in neobstoječi kraji, po katerih sem hrepenel, da bi jih vsaj enkrat videl s svojimi očmi in ne samo na slikah v dolgočasnem zemljepisu. Če sem bil res v Švici, so rekli, potem ne bi prišli od tam v Slovenijo, v Dravsko banovino, v Nove Jarše, kjer životari sama beraška drhal, analfabeti, cigani, Albanci, Turki. Moral bi znati smučati, moral bi nositi zlato uro in izračunati najbolj zapletene račune [...] Najsi sem opisoval Basel, hiše, ulice, Ren, ladje, živalski vrt, bele tramvaje za tujino in zelene za mesto, za sošolce enostavno nisem mogel nikdar biti tam, bil sem kvečjemu Nemeč, mogoče špijon povrhu.« (Kovačič 2003: 314–315)

Posledično se izkaže, da je pripovedno uresničevanje subjektovega doživljanja medkulturnosti v *Otroških stvarih* praviloma izhajajoče iz neke

pripovedovalcu nedoumljive razlike med samozavedajočim »otroškim« sebstvom in njegovim abstrahiranim odtisom v zavesti drugega človeka. Subtilna avtorska »naturalizacija« Kovačičeve prozne pisave se zatorej avtoetnografsko barva šele skozi pripovedovalčevo reflektiranje ponotranjne medkulturne stigme iz otroštva.

Éthnos ali dialoško prepoznavanje medkulturne drugosti

V drugem poglavju bomo s pomočjo interdisciplinarnega interpretacijskega »ključa« ugotavljali, kako in s kakšnimi avtoetnografskimi prijemi se v *Otroških stvarih* pripovedno uresničujejo nacionalne, kulturne in jezikovne razlike med družbenim in zasebnim. Posebej pozorni bomo na subjektovo notranje konstituiranje medkulturnega dialoga s tujo nacionalno kulturo, časovno oddaljeno osebno preteklostjo in/ali jezikovno »domovino«. V tem kontekstu se idejnemu jedru medkulturnosti še posebej približuje starogrški izraz *éthnos* (s pomenoma 'ljudstvo' in 'nacija'), iz katerega je izpeljan tudi osrednji del besede avtoetnografija (Massi in Harrison 2013: 260). Dejstvo namreč je, da s terminom medkulturnost najpogosteje pojmujeemo globalni prostor dinamične in interaktivne komunikacije med najmanj dvema kulturnima svetovoma, tradicijama in/ali mentalitetama (Vidmar Horvat 2006: 8). Pri tem se na vsakem koncu dialoške komunikacijske verige vselej znajde t. i. *drugi človek*, tj. bodisi individualni bodisi kolektivni člen neke nacionalno, etnično, rasno, duhovno, religijsko, spolno, telesno ali razredno druge/drugačne kulture (Chenal 2008: 48). Intersubjektivno srečevanje, prepoznavanje in sprejemanje kulturne drugosti namreč predstavlja temeljni pogoj za notranje generiranje jaza (Audinet 1999: 23).

Posebna in navidez avtoetnografska značilnost Kovačičevega romana *Otroške stvari* je prav gotovo »diasporski« pripovedovalec, ki se svojemu notranjemu jazu približuje prek medkulturnega razmerja z drugostjo, torej s tem, kar on sam ni. Pripovedovalčevo delovanje je že zaradi spominsko poustvarjenega otroškega pogleda močno fragmentarno, njegovo zanesljivost pa še bolj omajata nezahteven sintaktični ustroj in precejšnja vsebinska »luknjičavost«, ki je logična posledica zelo zgoščene dogodkovnosti. Skozi fluidno pripovedno perspektivo, s katero součinkujejo empirično doživljanje, emotivno spoznavanje in subjektivno izrekanje, se pisateljeva medkulturna osebna in družinska »usoda« ubesedi na podlagi ambivalentne razlike med sebstvenostjo in drugostjo, domom in tujino, preteklostjo in sedanostjo, bližino in oddaljenostjo.

Zmeraj ko avtobiografski pripovedovalec priča o izmuzljivi meji med znanimi in neznanimi kulturami, ki se gibljejo v nadnacionalni sferi, je njegov pogled usmerjen navzven, proti dramatičnemu stiku med samim seboj, družino in svetom. V ospredje pripovedi tako postopoma prehajajo medkulturna razhajanja med člani obubožane družine, ki jo sestavljajo oče Slovenec, mati švicarska Nemka, odraščajoča hči z nezakonskim otrokom in nekajletni sin. Šele s kratkotrajnim, epizodičnim poudarjanjem silovitega sovraštva v predvojnem Baslu se v pripovednem polju zasidra svojski slovensko-nemški medkulturni odnos, ki še najbolj spominja na t. i. mimetično netoleranco. Z diskriminatorško »nestrpnostjo do drugačnega, ki nastaja iz posnemanja v smislu, da netoleranca izziva netoleranco« (Južnič 1993: 167), se v romanu *Otroške stvari* namreč karakterizira etnocentrično enoumje baselskega nemštva, ki skuša zelo živo navzočo slovensko drugo ukrotiti tako, da ga nasilno odriva v nižjo civilizacijsko kategorijo. Posredno tematiziranje etničnih stereotipov, predsodkov in negativnih zaznav s ciljnim žariščem v revni delavski družini, ki ne more zanikati svoje jugoslovanskosti, pa vselej spremljajo moreča občutja socialne tesnobe, civilizacijskega kaosa, tujosti in brezdomovinstva: »Potem se je zgodilo tisto hudo: neki mož iz očetove dežele je v Sarajevu s pištolo ustrelil avstrijskega prestolonaslednika in njegovo ženo, ravno ko sta se peljala skozi mesto. Po svetu so nastali nemiri in prevrati. V Baslu je šla jezna množica baselskih Nemcev na ulico in zagledala velike, rdeče kovinaste črke napisane A. KOVAČIČ na pročelju očetove trgovine. Izkopali so jih iz zidu, razbili izložbo, razdejali lokal, pometali stroje in dragoceno krzno na cesto, da jih pomendrajajo s konji in kamioneti, in rjovelj polni besa: 'S srbskimi morilci ven iz Švice!' Ko so minile povorke in so popravili škodo, je oče še zmeraj ostal premožen. Možje z oblastev so prihajali k njemu kot k vsakemu, ki je bil pri denarju, naj je bil Turek ali Indijec, ter mu ponujali v podpis švicarsko državljanstvo. Ni ga maral. 'Ich bin und bleibe Slowener!' je zaklical mami.« (Kovačič 2003: 26)

Iz odlomka je razvidno, da medkulturni etnični in socialni dogajalni prostor v *Otroških stvareh* pravzaprav ni omejen izključno na čas od pisateljevega rojstva do njegovega prihoda v slovensko kulturno okolje, temveč se stalno prilagaja trenutku pisanja, ko pripovedovalec/avtor iz neke višje, sebi odtujene pozicije sproščeno presoja »večno« kontrastiranje med gospodujočim nemškim in zasmehovanim slovenskim narodom. Zlasti konec fragmenta slikovito izrisuje kontrastno medkulturnost, tako da pisateljevega očeta značajsko portretira na ozadju njegovega pokončnega zoperstavljanja potujčevalni nemški slovanofobiji.

V Kovačičevem literarnem popotovanju k samemu sebi iz tujekulturnega »sociusa« je kompozicijsko posebej poudarjen nehumani pregon pisateljve družine v očetovo domovino, najprej na Dolenjsko k stricu Karlu, nato v ljubljansko predmestje, kjer jih tamkajšnje prebivalstvo zaradi mešane narodnosti in neznanja slovenščine naziva z narodnimi izdajalci in nacisti. Socialno izključeni otroški lik se čedalje bolj pogreza vase, v skrajno »samotujost«, iz katere izhaja tudi za Kovačiča značilna distanca do prikazanih dogodkov. Kovačičev pripovedovalec sicer ostaja zvest dejstvu, da sta slovenska in nemška kultura »dva taka sovražna družabnika«, s katerima ni mogoče »domovati pod eno in isto streho«, saj se »venomer – poznamovano zgodovinsko, politično, nacionalno, čustveno – ravsa med sabo« (Kovačič 2003: 261). Toda ko med nostalgичnim bežanjem nazaj, v tuje-domače materino zavetje, zadene ob njej imanentno nemško drugost, slednjo nehote ponotranji celo do te mere, da zmore svoje boleče izkustvo neosebno prežarčiti skozi: »Nekoč pred prvo svetovno vojno so imeli njuni starši gostilno in Novomeščani so se ob nedeljah v barkah pripeljali po Krki na jedačo in pijačo. Še zdaj se je videl kos pomola, na katerem je ležalo prevrnjeno rebro plavega čolna. Pod hrastom so jedli in pili Nemci, pod lipo pa čitalničarji in Slovenci. Tu niso smeli obračunavati med sabo niti se zmerjati, ker bi ju njun oče takoj spodil v vodo. Obe drevesi sta še stali. Sestri sta bili kot služkinji ali pestunji dosti po svetu in sta znali več jezikov. *Prvič v Cegelnici sem zaslišal nemščino, hochdeutsch, prosto in svobodno iz ust dveh navadnih ženičk, ki sta sedeli v rutah in predpasniku na lesenih stopnicah v hiši, in to je bilo za mojo mamo, kot da je sredi živinske govorice vnovič zaslišala človeški jezik.*« (Kovačič 2003: 269; poudarila M. P.)

V kontekstu zgornjega ekskurza k slovenski in nemški nacionalni simboliki (prostorska hierarhija med »lipo in hrastom«) se oba osrednja romaneskna akterja (mati in sin) scenično utelešata kot medkulturni, mejni in vmesni eksistenci. Sredi nedomače slovenske kulture se namreč družno žarčita v baselsko minuloost, od koder se medkulturna razlika med »tostran in onstran« priklicuje bodisi skozi dobesedno posnemanje otroške miselnosti bodisi skozi premo upovedovanje materinega kulturnega spomina: »Tu [v Baslu, op. M. P.] smo se igrali ravbarje in žandarje, lovili pikapolo-nice in jim, ko so lezle po naših prstih, govorili *Maikefer, flieg, mein Vater ist im Krieg. Meine Mutter ist im Pomerland, Pomerland ist ausgebrannt, Maikefer, Flieg.* In zmeraj smo šli v tisto smer, v katero je odletel hrošček.« (Kovačič 2003: 167)

»Za pusta, mi je rekla mama, se v Baslu dolgo pripravljajo, pišejo na listke, Zeedeln, vrezujejo v klopi, Schnitzelbanken.« (Kovačič 2003: 176)

Kovačičevega avtobiografa globoko zaznamuje slovensko-nemška »etničnost« (é̑thnos), ki je neločljivo povezana s spominskim obujanjem preteklosti. Zaradi kontinuirane navzočnosti medkulturnega dogajanja »od prej« se v pripovedi pojavlja objektiviziran in historiografsko neoseben pogled »od zunaj«, t. i. avtoetnografska »avtrospekcija« (angl. *outrospection*), s katero odrasli pripovedovalec premaguje ponotranjene občutke odvečnosti, izkoreninjenosti in potujelosti. Zdi se torej, da avtoetnografsko dihotomijo na relaciji *autos-ethnos* v *Otroških stvarih* nasploh najznačilneje izpeljuje pripovedovalčevo intersubjektivno »sprijemanje« kulturno lastnega in kulturno tujega, ki se – če se naslonim na misel filozofa Bernharda Waldenfelsa – »sicer ne mešata, zato pa drugo v drugo segata in se drugo proti drugemu širita« (Waldenfels 1998: 5).

Gráphein ali pripovedno predstavljanje medkulturne identitete

V tretjem interpretacijskem poglavju je osrednja pozornost namenjena pripovedni praksi samopredstavljanja. Izhajajoč iz hermenevtične misli in izraza *gráphein* oziroma starogrškega glagola *grápho*, ki pomeni 'pisati' in/ali 'opisovati', nameravamo analizirati izbrane zglede iz romana *Otroške stvari*, ki podrobneje osvetljujejo izvorno literarno izrazitev pripovedovalčeve/pisateljeve medkulturne življenjske zgodbe. Ugotavljali bomo, ali lahko v zvezi z diskurzivno pripovedno ustrojenostjo romana *Otroške stvari* govorimo o avtoetnografski praksi predstavljanja oziroma, splošneje, kako se v omenjenem romanu pripovedno predstavlja pisateljeva medkulturna identiteta. Slednja je po kulturologu Stuartu Hallu izenačena z večetnično/večnacionalno zavestjo in definirana kot »bodisi kolektivni bodisi individualni jaz, ki živi med drugimi, medsebojno bolj ali manj poznanimi 'jazi', ki si jih lastijo posamezniki s skupnim kulturnim spominom in/ali s skupnim zgodovinskim izvorom« (Hall 1997: 4). V kontekstu avtoetnografske prakse se pisateljeva medkulturna identiteta pripovedno uresničuje prek dialoškega razmerja med pripovedujočim »jazom«, s katerim se pisatelj sam poistoveti, in pripovedovanim »jazom«, ki dejavno doživlja kulturno drugost in obenem postaja osrednji subjekt v pripovedi, nekakšen pisatelj fikcijski »drugi«¹ (Boylorn in Orbe 2014: 13–26).

¹ Slednje se sklada z Bahtinovo (1999: 24) tezo, da mora avtobiograf (avtobiografija pa je krovna zvrst avtoetnografije) »postati *drugi* v razmerju do samega sebe, pogledati mora nase z očmi drugega«.

Najpristnejši pokazatelj pisateljeve medkulturne identitete v romanu *Otroške stvari* je posebna pripovedna perspektiva »obrnjene leče«, s katero označujemo »podaljšani« avtorjev pogled, izvirno uresničen že v Kovačičevi zbirki kratke proze z naslovom *Ključni mesta* (1964) (gl. Glušič 2002: 149). Tokrat se prek »obrnjene« oziroma potujene »resničnosti«, ki je sicer še posebej značilna za domišljjski svet prividov, slutenj in sanj, Kovačič igrivo transcendirata v sam izvorni trenutek svojega otroštva. V nezanesljivo poustvarjenem pripetljaju naletimo na humorno odslikavanje pisateljeve dvonacionalne kulturne zavesti, ki jo s svojo ambivalentno polisemijo priključuje po očetovi volji dodeljeno osebno ime: »Leta 1928 sem se rodil jaz in oče je prvič v življenju ponorel od veselja, zaplesal in prevračal stole. 'Ein Sohn! Ein Sohn!' je kričal. Od ponosa sem zardel do ušes. Dal mi je v rojstni list svoje ime in še ime po svetopisemskem bojevniku Samsonu, ker sem bil sin edinec, čemur so se doma smejali, a njemu, ki jezikovno ni bil podkovan, je zvenela povezava obeh zlogov dvojezično, edinec, sam, in sin (Sohn), otrok Slovenca in Nemke.« (Kovačič 2003: 30; poudarila M. P.)

Z neolepšanim samoportretiranjem avtobiografskega jaza narašča intenziteta globinske medkulturne razlike, ki jo nastavlja že zgornji odlomek, sicer pa ji lahko sledimo vse od Kovačičeve novele *Povsod je nebo* (1955) naprej, le da z občasnimi uhajaji od veristične kronikalnosti k nadrealistični fantastiki (sanjske situacije, slutnje in odsevi z vrhuncem v avtorjevem notranjem odzivanju na nadčutno bližino dvojnika iz že omenjene novele). V prikazu trenutka, ko oče izve za rojstvo sina, je fantastični poudarek dosežen s premikanjem notranje fokalizacije med pripovedovalčevim in doživljajočim očetovim jazom, k dinamični ubeseditvi čustveno razgibanega doživljaja pa pripomoreta afektivna raba ločil in neslovensko besedišče. Najbrž tudi zato, ker je materinščina v nekoliko prenesenem smislu naša edina domovina (Rocket 1937: 276), Kovačičeva pripoved bolj ali manj zadržano preigrava nekatere slabše znane slovenske izraze, fraze in zmerljivke ali pa mednje umešča kar svoje dvojezične ustreznice. Zanimivo in zelo zgovorno je situacijsko slovenjenje protagonistove replike na sošolčev vzklík »Hajlhitler«, ki jo pripovedovalec iz baselskega narečja (»Kumm du Fiidli, gib die Mie«) komično prestavi v nižjo pogovorno slovenščino (»Pridi, ti rit, in se pomujaj«).

Mimetično ustrojenost medkulturnosti v romanu *Otroške stvari* potrjuje med drugim domiselno preklapljanje med pogovornim in knjižnim jezikom. Priložnostna raba starega ljubljanskega sociolektu s številnimi nemcizmi prinaša nenavadno močan vtis družinske govorice v tujem okolnem svetu, zato jo lahko brez dvoma štejemo k osrednjim strukturnim ele-

mentom medkulturne avtoetnografske pisave. Podolžno stavčno kopičenje raznojezičnih sinonimov je nekoliko izrazitejše v zadnjem delu pripovedi, ko odraščajoči protagonist v Cegelnici doživlja učne ure »preseljavanja« v nov jezik in nov svet: »Potem je stopil v sobo stric Karel s kajžlo v roki in s cofki na njenem koncu potrkal po šipici. 'Okno', je rekel. To je bilo po njihovo fenetre, fenster.« (Kovačič 2003: 246)

Zaradi nenadejane jezikovne izključenosti iz okolja si protagonist zaradi razmer privzgoji izredno čuječno subjektiviteto, v kateri ni prostora za poenostavljene predstave, prepričanja, mnenja ali predsodke. Celó tedaj, ko skuša pripovedovalec primerjalno izostriti slovenski nacionalni značaj, ostaja njegova pripovedna perspektiva še naprej neškodljivo monološka, trdno zasidrana v preprosti otroški »sodbici« (Kovačič 2003: 292): »Zame so bili Slovenci, z izjemo očeta ali Karla, ki sta bila posebneža, bolj neznan in samovoljen narod od Francozov in Italijanov v Baslu.« O morebitnem avtoritarnem obnašanju pripovedujočega jaza, ki bi zaradi nenaklonjenosti slovenskega življa želel podrezati v globlje dimenzije njegove ksenofobnosti, torej ni niti sledu, je le »resnična« medkulturna razlika, popisana v otroški luči, a nikoli povsem doumljiva za otroka, ki se je primoran po svoje spoprijeti z družinsko eksistenčno krizo, socialno odrinjenostjo in nacionalnim sovraštvom domačinov.

Za pripovedovalčevo delovanje v romanu *Otroške stvari* je nasploh značilna neka silovito pozorna prilagoditev otroški stopnji zavesti in izključno zanjo zanimivim doživljajskim detajlom. Zaradi kronološkega sosledja dogodkov, ki zajemajo čas od protagonistovega rojstva do njegovega skorajda enajstega leta, se v pripovedi nakazuje tudi notranji razvoj tega pripovedovanega jaza, ki ga določa naraščajoče nesorazmerje med začetnim vznemirjenjem in kasneje ponotranjeno distanco do vsega tujekulturnega. Otroško naivna očaranost nad »novim« svetom se namreč postopoma umika deziluzionirani in zelo zreli miselnosti dečka, ki ga neslutena dvojezična izkušnja nemudoma prizemlji in odvede v kruto realnost. Tedaj v fokusu spominjajočega se jaza za kratek trenutek postoji očetov obraz, nerazpoznaven in tuj, izgovarjajoč nerazumljive slovenske besede (Kovačič 2003: 234): »Oba in drugi so govorili v tujem jeziku in tudi oče je govoril v njem, kot bi imel v ustih čisto drugo jed, drug napev, ki mu je spremenil poteze na obrazu, kot da bi dobil nove mišice.« V tej pripovedni situaciji,²

² Zasedimo jo tudi v *Prišlekih* (Kovačič 2007: 19–20): »[R]ekel je nekaj v čudnem, mehkem jeziku, kot da ima v ustih kako novo, nenavadno, precejano jed [...] Govoril je z njim v svojem ko pecivo rahlem jeziku.«

ki temelji na izvirnem primerjanju jezika oziroma govorjenja in jedi oziroma prehranjevanja prek tretjega člena (obrazna mimika), se notranji svet pripovedovanega jaza zaradi pretresujočega doživljanja očetove tujosti zelo živo iznajdeva v vsej svoji drugačnosti in medkulturni ujetosti.

Zaradi kontinuiranega dialoga med izkustveno sedanostjo pripovedovanega jaza in osebno preteklostjo pripovedujočega jaza je bralec romana soočen z razdrobljeno pripovedno identiteto, ki ima očiten medkulturni značaj. Kovačič si namreč nikoli ni niti predstavljal, da bo nekoč svoja otroška doživetja zmozel mojstrsko prilagoditi tedaj zanj nedosegljivemu obzorju slovenskega jezika (Kovačič 2003: 261): »Da bi kdaj mislil, čutil, govoril ali celo pisal v slovenskem jeziku, je bilo zame nekaj tako nedostopnega, kot po burnih sanjah postati angel, ko bi se zjutraj zbudil.« Tudi zato so *Otroške stvari* po svoji pričevanjskosti, premočrtni dogodkovnosti, slikoviti jezikovnosti in prepričljivi izostrenosti pripetljajev, misli, občutij in doživljanj izrazito medkulturne, dialoške in polifonične, po svoji (pri)povednosti in doživetosti pa močno intimne in monološke. Obenem jih zaznamuje neosebno pripovedno vzporejanje »male« otroške zavesti z »velikim« kontekstom kakofonične medkulturne stvarnosti, kar še posebej pripomore k učinkovitejši in razpoznavnejši dovršenosti njihovega avtoetnografskega značaja.

SKLEP

Zdi se, da je avtoetnografska pripovedna praksa, vsaj kar zadeva slovensko književnost, še zmeraj raziskovalni izziv, lahko pa je tudi osrednji predmet literarnozgodovinske interpretacije, s kakršno smo usmerjali naš pogled po Kovačičevem avtobiografskem romanu *Otroške stvari* (2003). Kvalitativna obravnava romana je potrdila izvirno avtoetnografsko popisovanje pisateljevega otroštva na ozadju družbenozgodovinskega fenomen medkulturnosti, kar vsekakor kliče k celostni rekonstrukciji Kovačičeve literarne pisave kot take.

V kontekstu *Otroških stvari* se namreč nakazuje neka edinstvena značilnost Kovačičeve pripovedne besede, in sicer kontinuirano součinkovanje med ne le dvema (kakor ugotavlja Jure Jakob v monografiji *Elementi dvo-glasja v avtobiografskem pripovedništvu Lojzeta Kovačiča*, 2010), temveč med kar tremi registri avtobiografskega jaza: med notranjim oziroma doživljajskim, zunanje-dogajalnim in biografskim/avtobiografskim oziroma spominskim registrom. Povedano drugače, Kovačičev roman *Otroške stva-*

ri je zgleden primer notranje razdeljenosti avtobiografskega jaza na troje »glasov« – pripovedujočega »odraslega«, pripovedovanega »otroškega« in pripovedovanega »bližnjega«. Slednji je pravzaprav neka nadzgodovinska sled fobije v unavzočeni slovensko-nemški realnosti in zatorej spominjajočemu se jazu nadrejena instanca, ki mu preprečuje, da bi svojo medkulturno identiteto ugledal skozi najintimnejšo literarno govorico. Obe temeljni pojavniki avtobiografskega jaza, pripovedujoča in pripovedovana, se namreč na način avtoetnografske sinekdohičnosti soizvršujeta šele v tretjem od »glasov« – v čedalje bolj ponotranjani kulturni alteriteti, ki fasciniira z neko strašno razosebljajočo tujostjo, zaradi katere pripovedovani jaz ni kak notranji so-subjekt pripovedujočega, temveč se funkcionalnostno udejanja šele v neosebni navzočnosti pripovedovalčevega/pisateljevega bližnjika iz otroštva.

Sklenemo lahko, da se avtoetnografski ustroj *Otroških stvari* utemeljuje prek triglasne pripovedne besede, ki povezuje monološke oziroma notranjedoživljajske sestavine (*autós*) in dialoško oziroma medkulturno zunanjedogajalno razmerje (*éthnos*) z biografsko/avtobiografsko strategijo naracije (*gráphein*), medtem ko njihova medsebojna razmerja soustvarjajo medkulturno značajnost pripovedne identitete. O romanu *Otroške stvari* seveda ne moremo govoriti kot o »klasični« literarni avtoetnografiji, kvečjemu o avtoetnografski pripovedni praksi, pri kateri pa ne gre zgolj za fikcijsko medkulturno pričevanje, temveč predvsem za avtobiografsko, minuciozno in umetniško dovršeno samoizrazitev notranje razsrediščnega subjekta, ki svojo »malo« migrantsko izkušnjo iz zgodnjega otroštva dejavno dialogizira z njenim »velikim« medkulturnim kontekstom.

VIRI IN LITERATURA

Jacques Audinet, 1999: *The Human Face of Globalization: From Multicultural to Mestizaje*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.

Mihail M. Bahtin, 1999: *Estetika in humanistične vede*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Robin M. Boylorn, Mark P. Orbe, 2014: Critical Autoethnography as Method of Choice. *Critical Autoethnography: Intersecting Cultural Identities in Everyday Life*. Ur. Robin M. Boylorn in Mark P. Orbe. Walnut Creek: Left Coast Press. 13–26.

Heewon Chang, 2008: *Autoethnography as Method*. Walnut Creek: Left Coast Press.

Odile Chenal, 2008: Medkulturni dialog: o čem govorimo? *Medkulturni dialog kot temeljna vrednota EU*. Ur. Vesna Mikolič in Krištof Jacek Kozak. Koper: Univerza na Primorskem, Založba Annales. 41–45.

Carolyn Ellis, Arthur P. Bochner, 2000: Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity: Researcher as Subject. *Handbook of Qualitative Research*. Ur. Norman K. Denzin in Yvonna S. Lincoln. Thousand Oaks: Sage Publications. 733–768.

Gérard Genette, 1988: *Narrative Discourse Revisited*. Ithaca: Cornell University Press.

Helga Glušič, 2002: *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.

Anne E. Goldman, 1996: *Take My Word: Autobiographical Innovations of Ethnic American Working Women*. Berkeley: University of California Press.

Stuart Hall, 1997: Introduction. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Ur. Stuart Hall. Sage Publications: London. 1–12.

David Hayano, 1979: Auto-Ethnography: Paradigms, Problems and Prospects. *Human Organization* 38/1. 99–104.

Mike Hayler, 2012: *Autoethnography, Self-Narrative and Teacher Education*. Rotterdam: Sense Publishers.

Karl Heider, 1975: »What Do People Do?« Dani Auto-Ethnography. *Journal Of Anthropological Research* 31. 3–17.

Jure Jakob, 2010: *Otroški pogled: elementi dvoglasja v avtobiografskem pripovedništvu Lojzeta Kovačiča*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Marko Juvan, 2000: *Vezi besedila*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Stane Južnič, 1993: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Smaro Kamboureli, 2008: The Politics of Beyond: 43 Theses on Autoethnography and Complicity. *Asian Canadian Writing Beyond Autoethnography*. Ur. Eleanor Ty, Christl Verdun. Canada: Wilfrid Laurier University Press. 31–54.

Caren Kaplan, 1992: Resisting Autobiography. Outlaw Genres and Transnational Feminist Subjects. *De/Colonizing the Subject: The Politics of Gender in Women's Autobiography*. Ur. Sidonie Smith in Julia Watson. Minneapolis: University of Minnesota Press. 115–137.

Dean Komel, 2002: *Uvod v filozofsko in kulturno hermenevtiko*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Alenka Koron, 2008: Avtobiografija in naratologija: sodobne pripovednoteoretske kategorije v raziskavah avtobiografskih pripovedi. *Jezik in slovnost* 53/3–4. 7–21.

Alenka Koron, 2011: Fikcija, fakti in resnica v avtobiografiji. *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi, humanistiki in družboslovju*. Ur. Alenka Koron in Andrej Leben. Ljubljana: ZRC SAZU. 35–49.

Alenka Koron, Andrej Leben, 2011: Uvod. *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi, humanistiki in družboslovju*. Ur. Alenka Koron in Andrej Leben. Ljubljana: ZRC SAZU. 7–19.

Alenka Koron, 2014: *Sodobne teorije pripovedi*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Lojze Kovačič, 2003: *Otroške stvari*. Ljubljana: Študentska založba.

Lojze Kovačič, 2007: *Prišleki*. Ljubljana: Študentska založba.

Arnold Krupat, 1991: Native American Autobiography and the Synecdochic Self. *American Autobiography: Retrospect and Prospect*. Ur. Paul John Eakin. Madison: University of Wisconsin Press. 171–194.

Philippe Lejeune, 1989: *On Autobiography; The Autobiography of Those Who Do Not Write*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 185–215.

Marta Massi, Paul Harrison, 2013: The Use of Autoethnography in Arts Research. *The Routledge Companion to Arts Marketing*. Ur. Daragh O'Reilly idr. New York: Routledge. 256–272.

Mary L. Pratt, 1996: Me Ilamo Rigoberta Menchú: Autoethnography and Recoding of Citizenship. *Teaching and Testimony: Rigoberta Menchú and the American Classroom*. Ur. Allen Carey-Webb in Stephen Berg. Albany: State University of New York Press. 57–72.

Deborah Reed Danahay, 1997. Introduction. *Auto/ethnography: Rewriting the Self and the Social*. Ur. Deborah Reed Danahay. Oxford and New York: Berg. 1–17.

Laurel Richardson, 1990: Narrative and Sociology. *Journal of Contemporary Ethnography*. 9/1. 116–136.

Paul Ricoeur, 2011: *Sebe kot drugega*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.

Rudolf Rocket, 1937: *Nationalism and Culture*. Los Angeles: Rocker Publishing Company.

Ksenija Vidmar Horvat, 2006: *Globalna kultura*. Ljubljana: Študentska založba.

Kamala Visweswaran, 1994: *Fictions of Feminist Ethnography*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Bernhard Waldenfels, 1998: *Želo tujega*. Ljubljana: Nova revija.

Julia Watson, 2001: Autoethnography. *Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms*. Ur. Margaretta Jolly. London: Routledge. 83–86.

Franc Zadavec, 2002: *Slovenski roman dvajsetega stoletja*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Andrea Zlatar Violić, 2011: Avtobiografija: teoretski izzivi. *Avtobiografski diskurz: teorija in praksa avtobiografije v literarni vedi, humanistiki in družboslovju*. Ur. Alenka Koron in Andrej Leben. Ljubljana: ZRC SAZU. 23–33.

INTERCULTURALITY AND THE AUTOETHNOGRAPHIC DISCOURSE IN THE NOVEL *OTROŠKE STVARI* BY LOJZE KOVAČIČ

Summary

The humanistic terms autoethnography and autoethnographic discourse are more recent, hybrid and transgressive. Close to the end of the 1980s these two terms were formally defined by the American cultural anthropology. To be more specific, they were introduced to the sciences by Karl Heider (*Dani Auto-Ethnography*, 1975) and David Hayano (*Auto-Ethnography: Paradigms, Problems and Prospects*, 1979), who said the autoethnographic discourse is an alternative for autoethnography, which derives from the opposition to the normative and objective research. Since its introduction the word autoethnography in connection with the epistemological category of the Other describes the empirical shift of some member of a marginalised culture from being a passive object of research to a first-

person witness. In the context of the literary science the autoethnography is regarded as a semi-literary discursive form and as a special subgenre of autobiography, which changes the storyteller's/author's intercultural life story in a more or less fictionalised "mirror" of his individual and collective identification. Therefore the existent text analysis of the intercultural appearance regarding the autoethnographic practice of representation in the autobiographic novel *Otroške stvari* (2003) by Lojze Kovačič demanded a combined methodological and theoretical strategy. Merely on the basis of intertwining of the cultural-hermeneutic and narrative-theoretic thought we were able to execute a qualitative discussion of the autoethnographic discursive segments: the personal experiencing of intercultural intersection, the dialogical recognition of intercultural Other, and of the narrative representation of intercultural identity. It turned out that the novel *Otroške stvari* is a first class example of autoethnographic narrative practice, which has the original literary appearance and originates in an immanent split of the author's self in three "voices"; in the monologue or the inner experience (*autós*), the dialogic or intercultural exterior-experience relation (*éthnos*), and the auto/biographic narrative strategy (*gráphein*). Consequently the autoethnographic structure of the novel is in depth revealed only in the narration act itself that fascinates with some terrifying depersonalisation of strangeness, due to which the relived intercultural experience is alienated into an impersonal presence of the storyteller's/author's kin from his/her childhood.

INTERKULTURALITÄT UND DER AUTOETHNOGRAPHISCHER DISKURS IM ROMAN *OTROŠKE STVARI* VON LOJZE KOVAČIČ

Zusammenfassung

Die humanistischen Termini Autoethnographie und autoethnographischer Diskurs sind neuere Erscheinungen, sie sind hybrid und transgressiv. Gegen Ende der 1980er wurden sie formell von der amerikanischen Kulturanthropologie gestaltet. Genauer gesagt wurden sie von Karl Heider (*Dani Auto-Ethnography*, 1975) und David Hayano (*Auto-Ethnography: Paradigms, Problems and Prospects*, 1979) in die Wissenschaften eingeführt. Sie bezeichneten den autoethnographischen Diskurs als eine alternative Benennung für Autoethnographie, die aus der Opposition zur normativen und objektiven Forschung entstand. Von seiner Einführung an bezeichnet das Wort Autoethnographie im Zusammenhang mit der epistemologischen Kategorie des Anderen eine empirische Umwandlung eines Mitglieds einer marginalisierten Kultur von dem passiven Forschungsobjekt zum ich-erzählerischen Zeugen. Im literaturwissenschaftlichem Kontext ist die Autoethnographie eine semi-literarische diskursive Form und eine besondere Untergattung der Autobiographie, die die interkulturelle Lebensgeschichte des Erzählers/Autors in einen mehr oder weniger fikionalisierten „Spiegel“ seiner individuellen und kollektiven Identifikation umwandelt. Auch deswegen verlangte unsere Textanalyse des interkulturellen Erscheinungsbildes mit Berücksichtigung der autoethnographischen Praxis der Präsentation im Roman *Otroške stvari* (2003) von Lojze Kovačič eine kombinierte methodologische und theoretische Strategie. Schon auf dem Grund der Verflechtung des kultur-hermeneutischen und des erzähltheoretischen Gedankens konnten konsekutive Segmente des autoethnographischen Diskurses, d. h. das subjektive Erlebnis der interkulturellen Zwischenräumlichkeit, die dialogische Erkennung des interkulturellen Anders und die erzählerische Darbietung der interkulturellen Identität behandelt werden. Es zeigte sich, dass der Roman *Otroške stvari* ein erstklassiges Beispiel der Erzählpraxis ist, das sein eigenes literarisches Erscheinungsbild hat und das aus der immanenten Zerrissenheit des Autors Ichs in drei „Stimmen“ – in die monologische bzw. innere Erlebniskomponenten (*autós*), die dialogische bzw. inter-

kulturelle äußere Erlebnisverhältnisse (*éthnos*) und in die auto/biographische Strategie der Narration (*gráphein*) hervorgeht. Deswegen realisiert sich die autoethnographische Struktur des Romans in der Tiefe erst im Erzählen selbst. Das Erzählen fasziniert mit einer grausamen Entmenschlichungsfremdheit wegen der die aufs Neue erlebte interkulturelle Erfahrung in die unpersönliche Anwesenheit des Verwandten aus der Kindheit des Erzählers/Autors entfremdet wird.